

6+

4-5 СЭЛЭНГЫН АЙМАГААС ГАРВАЛТЫ
ХАМБА ЛАМАНАР

7

Жаргалантын
хургуулийн
түүхэнээ

burunen.ru

2020 оной
сентябрийн 3,
№21 (21)

Буряад ҮНЭН

98-дахи жэлээ хэблэгдэнэ

ХАРГАНАА – МОСКВА «ҮҮДЭЭ НЭЭХЭДЭЭ, ЗҮРХЭЭЭ ТАЙЛАНАБДИ»

Августын 15-аа - 23 болотор «Үүдээ нээхэдээ, зүрхээ тайланабди» гэсэн проектын хабаадагшад Москва хотоноо ерээж, Сэлэнгын аймагай хүндэмүүшэ Харганаа нютагай газар дээрэ айлшалба. «Соёлой үүсхэл» гэсэн олон ниитын бүлгэмэй (Москва) ударидагша Елена Алиева энэ проект эмхидхээ. Тиэхэдэнь манай Буряад нютагаймнай «Байгалы хамгаалагшад» гэсэн олон ниитын бүлгэмэй ударидагша Дулма Содномова дэмжэжэ, Харганаа нютагай Соёлой эмхи зургаание хүтэлбэрижэ ябадаг Елена Бальжиеватай суг хамта энэ проект бээлүүлээ.

«Энэ түсэлөөр хадаа аяншалшадаараа андалдажа, москватайхид харганаархидай гэртэ ажамидараа, гэртэхинтэйн танилсажа, ехэ нүхэсбэ. Тиигээд октябрь нара соо бидэн өөрынгөө «түрэлхидөө» Москваада угтажа баһа гэртээ байлгуулхабди, гоё үзэсхэлэниие харуулхабди, тэдэнтэй танилсуулхабди», гэжэ Елена Алиева хөөрэнэ.

Энээхэн юсэн үдэр соо айлшадаа угтахын тула Харганаа нютагай соёлой ажалшад, нютагаархид, ТОСууд ехэ дэлгэрэнгы соёлой хонирхолтой программа бэлдэсэн байна. «ТОС «Перспектива. ru» гэсэн бүлгэмэйхид айлшадаа угтахын, бэе тамир найжаруулхын ба соёлой программа хэлсэжэ, бэе бээтэйгээ уулзажа, үдэр бүхэйнгөө түсэбье сасуулжа, шалгажа байгаа. Ягодно, Новоселенгинск, Селендумэ, Тамча нууринуудай соёлой ажалшад, ТОСууд айлшадаа угтажа,

урданай элдэб арадай байра байдалтай, буряад арадай соёл болбосорол ба есо заншалтай танилсуулба.

«Энэ түсэл намда ехээр найшагдаа. Юундэб гэхэдэ, энэ түсэлэй хабаадагшад жаратай, далатай. Эдэниие хүгшэд үбгэд гэжэ хэлэхээршье бэшэ. Булгандаа хүжюүтэй, зугаатай, юумээр хонирхожо бэе, ухаан хайтай, сэдхэл үргэн жаргажа ябана. Энэ түсэлэй гол зорилго хадаа табин табанаа эхилээд лэ үнэгүйгөөр хаа яанагүй аяншалга. Иимэ проектнуудые бэдэржэ суг ажал ябуулха хэрэгтэй» - гэжэ Дулма Содномова дурдахба.

Тиигээд үшөө Сэлэнгын аймагай гулваа Станислав Дашиевич Гармаев, гулваагай орлогшо - Светлана Добчиновна Бубеева энэ проект аймаг соогоо бээлүүлхын тула өөрынгөө ехэ нүлөө үзүүлсэн байна. Хамаг ханаагаа табижа, энэ хэрэг дэмжэжэ, бага нютагуудые хүгжөөжэ

байхадань баяртай байна.

Юунэй урмаар энэ проект бээлүүлэгдээб гэхэдэ, нэгэдхээр, иимэ аяншалга Ород Уласай толгойлогшын грантаар дэмжүүлэгдээ, хоёрдохеор, энэ жэлэй мартын 20 -до Харганаадамнай Проектнэ сесси үнэргэгдөө. «Сугтаа түрэл тоонто Харганаа нютагай таталгын түб болгоо, манай эндэ Эхын умай, археологическ хүшөөнүүд, өөрын онсо соёл, хонин түүхэ бии ха юм» - гэжэ нютагайнгаа зондо Ханда Очировна хандаа сэн. Гурбадахар, Харганаа нютаг эдэхитэйгээр, оролдосотойгоор эгээл эхинхэнь Елена Бальжиевагай хүтэлбэри доро хабаадаа. Дүрбэдхээр, «Соёлой үүсхэл» гэсэн бүлгэмэй хүтэлбэрилэгшэ Елена Алиева олон жэл соо «Туйлажа шадаһан амаралта» гэсэн түсэлөө эдэхитэйгээр хүгжөөнэ, энээнээ олон зондо дамжуулхын тула түрүүшынхиеэ манай Буряад орондо хэжэ туршаба.

Нютагаархиднай, иигээд лэ үүдээ үргэнөөр нээжэ, зүрхэ сэдхэлэйнгээ баялигыг үшөөл олон зондо бэлэглэебди!

Елена Бальжиева,
Дулма Содномова, Харганаа нютаг
Фото зураг Елена Бальжиевагай

ЦЫДЕНЖАП БАТУЕВАЙ ОРОНДО

Буряад Уласай Арадай Хуралай аппарат хүтэлбэрлэхэ тушаалда Жамса Гунзынов дэбжүүлэгдэбэ. Сентябрийн 15-да болохо сессийн үедэ баталалта гараха юм.

Энэ тушаалда Цыденжап Батуев хүдэлөө сэн гээд сануулая. Мүнөө Жамса Гунзынов Буряад Уласай Толгойлогшын болон Засагай газарай захиргаанай хорооной түрүүлэгшын орлогшоор хүдэлнэ. Бүри урид Буряад Уласай Хүдөө ажахын болон эдээ хоолой сайдай орлогшо ябаа.

Арадай Хуралай аппарат болбол эмхидхэлэй, хуули дансануудай, шүүмжэлэй, мэдээсэлгын, мүнгэн сангай, эд бараанай болон бусад асуудалнуудые хараалдаг.

«Буряад үнэн» мэдээсэлэй албан

ЗҮЖЭГШЭДЭЙ СУРГУУЛИ

Байгалай театральна сургуулиин хоёрдох шата түгэсэбэ.

Байгал далайн дэргэдэхи Гремячинск сууринда табан багшанарай харюусалга доро хоёр долоон хоногой туршада 16 эдиршүүл сургуули гараа. Энээн тухай Буряадай Соёлой яаман мэдээсэбэ.

Таха үбшэнэй дэлгэрсэн оршон байдалда сэргылэмжын бүхы эрилтэнүүд сахигдаа.

ХАЛУУН ЭДЕЭГЭЭР ХАНГАГДАХА

Буряадай эхин сургуулинуудта халуун эдээгээр 65,5 мянган сурагша хангагдаха. Энэ хэрэгтэ 306,2 сая түхэриг сомолондонхой. Тэрэнэйнэ 259,9 сая түхэриг Ородой Холбооноос, 46,3 сая түхэриг Буряадай бюджетээс үгтэнэ. Энээн тухай болбосоролой болон эрдэм ухаанай сайд Баир Жалсанов мэдээсэбэ.

Мүнөө бүхы аймагуудта хоол шанаха үйлэдбэринүүдтэй хэлсээ баталагдажа байна. Сентябрийн 2-оос Буряад Уласай бүхы аймагуудай болон Улаан-Удын сургуулинуудта халуун эдээгээр хангалта заатагүй эхилхэ ёстой гээд, уласай хүтэлбэрлэгшэ найдуулаа.

ТҮЛХИСЭЛДӨӨН

Улаан-Үдэдэ БГУ-гай хамтын байрын хажууда оюутад бэе бээе хүлээн түлхисэлдэ гэсэн мэдээ «Аноним 03» ниитэлүүлээ.

Гэрэл зурагай ёсоор, оюутад олоноороо сугларанхай обооролдоно. Хамтын байрада орохын тулада эмнэлгын пунктээс зубшөөл авхыгаа тэдээн зогсоо. Тиихэдээ тахал үбшэнөөс сэргылэмжын ямарш хэмжээн абтанайгүй.

Энэ асуудал эртэнээс шийдхэхыгээ яагаа ем гээд, зон гайхана.

Сентябрийн 1-эй мэдээгээр, Буряадта коронавируста нэрбэгдэсэн 5 331 хүн тоологдоно

НОЕХОН НЮТАГЫ ДАЙНЫ ҮЕЫН АРА ТАЛЫН АЖАЛЧАД

Ноехондоо үлдэсэн эжйнэр, үхивүүд, эхэнэрнүүд дайнда очсон аванарынгаа, хувуудынгаа аханарынгаа орондоо унасан малгайгаа авангүйгээр, үдэр шүны илгангүйгээр орондонь ажалладаг байгаа.

СССР Ороны хамгаалалгын мэдээсэлы есоор бүхы Ороны эрхэтэды дайны цагы сургуулинда соргохо гэсэн шийдхэвэрь абтасан байгаа. 1941 оны октябрийн 8 - ны Буряад Монголы Үнэн сониндо Ф.Ушанаевы бэчсэн «Колхозынхиды сургуули» гэсэн тэмдэглэл цоо энгэжэ бэчээты «Ажалы үдэр дүүрээ, колхознигууд дайны цагы сургуульда сорхыгоо яаржа на. Сэлэнгын аймагы ноёхоны сомоны Ленины нэрэмжэтэ колхозы ажалчад сургуули тээшээ явнад. Бүлэг колхознигууды Халхин Голы йнда оролцожо, медалаар шагнагдасан колхозы түрүүлэгчэ Цэдэн Раднаевич Гапилов дагуулна. Тэрэнты хамта 50 гаран насты Чагдар Доржиев, Дамба Болхоев, эднэрээс гээгдэхээр бэшээр 17 - ты Бадмажав Цоктоев эрмэлзэл ехэтэгээр гэхэлэнэ. Эднэр болтодоо нэгэл бодолты - бушуул Эхэ Ороноосоо немец фашистнууды намнажа гаргаха, хэрэгты болоо саа, ами насаа хайрлангүй, түрэл ороноо хамгаалха сэдхэлты, эдэбхи нэгтгээр, сайн журамтыгаар колхознигууд энэ эрдэм шудална».

Түрүүчийн үдэрөөс эхилээд Ноёхонхид фронтд нилээхэн битыгаа оруулна. Олон дулаан хубца хунар (арсан дэгэл, валенка, малгай, бээлэй) элгээгээ.

1941 ондо хамгаалгын жасада **Большевик колхоз 1,5 тонно ороос тарья, 0,5 тонно үгэрцэ, 0,55 тонно хапуус, 3 центнер ноос элгээсэн байн.**

Хэдэн колхознигууд өөрынгоо нэрээс олон ем элгээгээ: **Цацаев Доржо (медалаар шагнагдасан) - 1 ц.шэнийцэ, 1ц.яарца;**

Цыденов Доржо - 1 ц.шэнийцэ, 1 ц.яарца, 50 түх.мүнгэ;

Аюшеев Дэмбрэл - 1ц.шэнийцэ, 50 түх.мүнгэ;

Жигмытов Самбу - 1 ц.яарца, 50 түх.мүнгэ;

Биликтүев Бадмажав - 1 ц.яарца, 50 түх.мүнгэ;

Доржиев Даржаа - 1ц.шэнийцэ; Цыцырунов Даша - Ханда,

Будаев хоер - нэгэ - нэгэ толгой хони;

Үшөө 50 колхознигууд 50 - 50 кг яарца, 215 түх.мүнгэ хамгаалгын жасада оруулаа.

Энэл сониндо 1943 оны июнийн 10 - ны дугаарта: «Большевик колхозы түмэрчэ дархан - Бальжан Цыбенон,

сааличан - Цырен - Дулма Чагдурова хоер 15 -15 мянган түх, Чик Тагалцары багша - Надежда Очирова 10 мянган түх.мүнгэ, харин Ленин колхозы Дулма Лхасарунова өөрынгоо мүнгэн зүүдхэлээ, эдээ хоол, дулаан хубца хамгаалалгын жасада оруулаа».

Самоледы эскадрилы барилганда, «Бурят - Монголия» гэжэ танкын хийлгэндэ, «Сэлэнгэ» гэжэ хүндэ танкын бүтээлгэндэ хэдэн зуун мянган түх оруулсан байна.

Ноёхоны Сомоны колхозууд 1941 оноо сайн амжалтатгыгаар дүүргээ. «Большевик» колхоз 5122 пүд сайн чанарты тарья, 4408 пүд маха, 8969 пүд сүү, тосо гүрэндөө тушаагаа.

Гүрэны шийдхэвэрийн тогтоолоор бригаданууды, звенонууды, МТФ -эн коллективнууды эмхидхэжэ колхозниг бүхэндэ ажалын түсэб, социалис мурисөөны дүн гаргажа дуулгаха гэсэн байна.

Жэшээнэ, «Большевик» колхозы комсомолы эмхиндэ 40 хүн бии, эдэнэр полин дээрээ, нөгө дээрээ органическа үтэгжүүлгэ гаргана (үхэры, тахяаны баас, үнэс, үшөө цаса полин дээрээ тогтооно. Ноёхонхид ехэ оролдостыгоор хүдэлөө.

1942 оны февральин 15 - ны «Улаан Сэлэнгэ» сониндо В.Бадашкеевы статья цоо: «Ноёхоны сомоны Большевик колхозынхид ехэ сайнаар хаварынгаа тарилгад бэлэсчэ байна. Тэдэнэр энэ жэлдэ гектары 11 - 12 ц.талха хуряжа авха гэжэ найдана, юундэб гэхэдэ, энэ дайны цагы эрилтээр

колхознигууд сайн журамтыгаар хүдэлсэнын ача үри гээчэ. 40 плуг, 20 борной, 2 сеялкэ бэлэн болонхой, 2284 ц.цэвэр үвэс хадагаланхай. Колхозы морьнууд товир тарганууд, үшөө 14 мори хуллэлгэдэ соронхой, 14 шар бэлэн ажалаа хүлээжэ байна. Поли дээр 4000 тэргэ шэбхэ, 60 цүнэс, 19 ц. тахяаны баас, 400 га полин дээр цаса тогтоогдонхой. Хаварынгаа трилганда хомууд тоног, бүхы хэрэгсэлнүүд бэлэн болонхой байна».

«1942 оны март сарда «Большевик» колхозы колхознигууд болон комсомолчууд аймагынгаа арад зондо эрхим сайнаар хаварынгаа тарилга эмхидхэхэ гэжэ хандаба. Ноёхонхид тарилгынгаа газар 288 гектараар ехэ болгожэ, 8978 пүд талха ехээр хурайха, 5160 пүд картошка, огороды эдээ хурайха, эртынгээ тарилга 9 үдэрөөр дүүргэхэ, 1 га газараас 75 пүд талха хурайха, 2 лемехты плугээр - үдэры 1,5 га, 1 лемехты плугээр - үдэры 1 га газар, морин плугээр - 5 га газар хагалха. Энэ хадаа дайны үеын манай уялга болно.

Ноёхонхины үүсхэлы аймагы таряачад дэмжэжэ аваад, 1942 оны хавары тарилга бэлсэлгэ аттестадты эхилхэ гэсэн шийдхэвэрь авха. «Большевик» колхоз хаварынгаа тарилга эрхим сайнаар бэлэссэны түлөө

1 - ты шатын аттестат авсан байна.

К. Карбаиновы, С-Ц.Будаевы полеводческо бригаданууд майн 3 - да 600 га гэхэ гү, али тарилгынгаа 75 % шэнийцэ тарья. Тэдэн үшөө 200 га тарья, тэдныгээ 12 гагынь хамгаалалгын жасада үгэхэ ем.

Бригадынгаа ажалда нилээн ехэ хувяа оруулсан хүнүүд гэхэд:

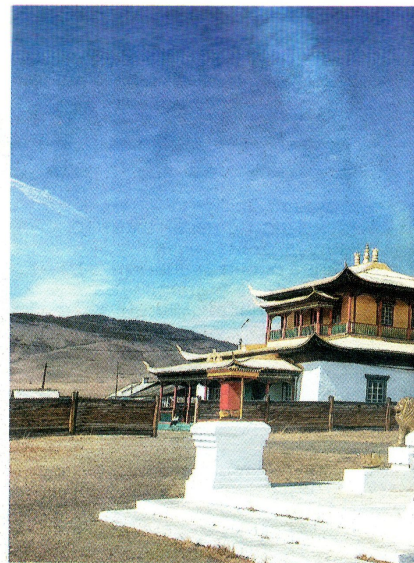
Цэвэг Будаев, Балдан Цыбикдоржиев, Даша - Дондок Дылыков, Даш - Ханда Цыцырунов, Батодалай Юндунов, Цырен - Ханда Жимбиева, Хандацоу Дылыкова, Дулгаржав Эрдынеева - трактористнууд;

Юсуп Хайрутдинов, Ханда Буянтуева, Цыбигмид Эрдынеева, Буда Ванчиков - таряачад; Цыдыповы ударидалга доро эрхим сайнаар үвэсны бригада хүдэлөө. Энэ бригада августын 23 - да 20320 ц.үвэс бэлсээ.

Тарья хуряалгын үедэ Бимба Эрдынеев морин жааткаар үдэры 6,1 га, Базар Батоцыренов гараараа үдэры 0,6 нормоты аад, 1,2 га хуряадаг байгаа. Дарижаб(Любовы)Биликтүева, Сыбжээ Ванчикова, Дымидцоу Дылыкова үдэры 700 таряаны боолто боодог сэн.

(Үргэлжэлын удаадты дугаарта гараха)

С.Д.Ринчиновы «Высоты Ноёхона» гэсэн номоос Галина Бадарева оршуулба.

СЭЛЭНГЫН АЙМАГААС ГА

1764 ондо Орос гүрэны император 1 дугаар Екатерина хатан Байгалы үмэнэхэ Бурхан шажанта буярадууды түрүүчин Бандида Хамба ламаар Дамба-Даржаа Заяагынхйи дээдын зарлигаар томилсон байха ем. Тэгэж Орос гүрэны Бандида Хамба ламанары тогтоомжо (институт) байгуулагдаж, түүхэтэ энэ үйлэ хэрэгы 250 жэлы ой 2014 ондо гүйсөө гээч.

Мүнөө уед 24-тэ Бандида Хамба лама Дамба Аюшеев Орос улсын Бандида Хамба ламын үндэр шэрээ дээр залараад сууна бшуу. Дээдын энэ хэргэм зэргэ байгуулсан цагаас үнгэрсэн 250 жэлы туршад энэ үндэр шэрээ дээр заларсан хорин дүрвэн Бандида Хамба ламанары юсэнь Сэлэнгын аймагаас гарвалты болно. Энэ хадаа Сэлэнгын аймагы мүнөөны дэвэсхэртэ түрсэн Хамбанар тухай хэлэгдэнэ гээч. Харин XIX зууны туршад тогтоод байсан Сэлэнгын степной дүүмын дэвэсхэрээр хэмжөөл, үшөөч олон байха. Энээн тухай сүүлдэнь тодорхойлжо хэлхэдэ.

250 жэлы 150-нь 1914 ондо гүйсэсэн жэшээтэ. Эдэ жэлнүүд Орос гүрэны хаачуулы зонхилжо байсан уед дайралдсан болно. Энэ хугацаад гол түлэб Монголоос XVII-XVIII зууны уед гаржа ерсэн отог эцэгэнэры буярадууд Бандида Хамба ламаар сонгогдодог байгаа. Юундэб гэхэд, эдэмнай бэр Монголдо байха цагаас Бурхан шажанда орсон угсаатан болно. Ород-монгол хилын тавигдасан цагаас олон цагы үнгэрсэн хойн эдэ монголчууд монгол-буярадууд, буярад-монголчууд гэж нэрлэгдэдэг болоо сэн.

Жэшээн, Буярады, Россин түрүүчин Хамба Дамба-Даржаа Заяагын эцэгэ цонгоол угсаатан Заяа Сахулаагын Түшэтэ хааны аймагы Гул-Шара хошуунаас 1694 ондо гаржа ерсэн байха ем. Харин Сэлэнгээс түрүүлэн Хамба болочо Лубсан-Жимба Ахалдаевы эцэгэ - Ахалдай - Буда гэжэ хүнты, түрэллнгөө арваад зоны дагуулаад, Сайн-Ноён-Хааны аймагаас 1718 - 1720 онуудта мүнөөны Сэлэнгын аймагы Тамча хүржэ ерсэн байн.

3 - дугаар Бандида Хамба Лама Лубсан - Жимба Ахалдаев

Д.-Ж. Ломбоцыреновы «Сэлэнгын монгол буярадууды түүхэ» цоо бээнгэдэсны ёсоор, «Сэлэнгын Подгородно отогы хатагин ясны

Лубсан-Жимба Ахалдайн Жэбээн-Дамба хутагтын Хүрээндэ ошчо, Манзашэри Мэргэн Хамба Номуун Хаан Соржо ламад шави болжо, эрдэм сургуульда соржо, зарлиг шаштар залан ержэ, Галуута-Нууры хийдтэ Хүрээны янзаар шажаны дэлгэрүүлвэ».

Хүрсэнээс (мүнөө Улаан-Баатар) буцаад, Лубсан-Жимба Ахалдайн Подгородно отогы зайсан Амар Андаахайты, тэрны хувуун, шэрээтэ Андаахайн Ширабты, Андаахайн түрэлэ Санжа ламаты Химнын эрьед эшэгы дуган тавьба. Удаанч болонгүй энэ дуган Галуута-Нууры эрьед зөөгдэжэ, орондонь модон дуган баригдаа сэн. Энэнь Тамчын (Хул-Нууры) дацаны эхи болно.

Галуута нууры эрьед дацанаа байгуулха газар заажэ үгэхын Ахалдайн Жимба ламбагай Заяагын Хамбы заласан гэжэ Сартуул-Булагы дацанаас өөдөө оргож гарсан Мархаа дооромбын (Гэлэг-Жамса Цэвэгийн) нэгэ зохёол цоо бэчээты байдаг. Буярад ороны түүхэд ехэ суурь эзэлсэн энэ дацан, зарим эхэ бэчэгүүды ёсоор, 1741 ондо, нугөөтэ баримтанууды ёсоор, 1750 ондо байгуулагдасан гэдэг. Энэ нотаг шадар суудаг буярадууды тоо нилээн олон байсан тула Тамчын дацаны удха шанарань түргэн нэмэжэ, Цонгоол дацаныхьяас дээгүүр гаржа эхилээ. Тэгээдч Хамба лама Заяагын таалал болсоны

сүүлээр тэрны дүү, Хэтэрхэйн хувуун Содномпил, Хамбаар томилогдоб. Тэгээд Содномпил Хэтэрхэйн Хамба байха уед Цонгоол дацаны 35 лама хуваагууд хашагдасан учараас ганца сахил санаараа хурайж, хэрээс зүүсэн гэжэ Д.-Ж. Ломбоцыреновы баримтална. Эдэ мэтэ учарнуудаас больжо, Сэлэнгын хойт бэеын таван дацан (Хул-Нууры, Дэрэстэйн, Үчөөтэйн, Бургалтайн, Ацын) 1776 ондо Хэтэрхэйн Хамбын мэдэлээс гаргагдажа, Лубсан-Жимба Ахалдайн (Ахалдаев) эдэ таван дацангууды Хамбаар томилогдов. Харин 1783 ондо дурсагдагча таван дацангууды Бандида Хамба лама Ахалдайн Хэтэрхэйн Хамбаты аб - адли диплом абжа, тэрэл үеэр Буярады бүхы дацангууды ахамад Хамбаар томилогдожо, 1795 ондо таалал болотороо энэ тушаал эзэлжэ байгаа. Тым болохолоороо Лубсан-Жимба Ахалдаев Буярады дацангууды гурватэ Бандида Хамба лама больжо, 1783 оноос 1795 он хүртээр үндэр энэ тушаал эзэлжэ суусан болоо. Хатагин отогыхид бэр «Монголы нюуц тобчо» цоо дурсагдадаг аад, тэднэр Чингис хааны боржогон угта ордог байха ем. Иймэл зоригтынуд тула хатагин ястан цоогоо Ахалдайн Лубсан-Жимбээс эхилээд, Буярады зургаан Хамба гарсан учарты вшуу.

Лубсан-Жимба Хамбын эцэгэ Ахалдай 1718-1720 онуудаар Монголоос Тамча зөөжэ ерсэн гэжэ Буярады угы бэчэгүүд цоо баримталагдан. 3 жэл болоод, арваты Лубсан-Жимба Монголы Хүрээндэ сорхыгоо очоно. Тым болохолоороо эцэгынгээ бэр Монголдо байхад, 1711-1713 онуудаар түрсэн гэжэ багцаамжалхаар 1795-1797 онуудаар таалал болсон гэвэл, 84 наса хүрсэн болно.

Ахалдайтан анхан Тамча зөөжэ ерсэн гэжэ Ломбоцыреновы угы бэчэг цоо бэчээты байдаг гэч ааваз. Харин тэндэ удаан тогтонгүй, Тамчаас урагшаа, Сэлэнгын урда эрьеын Энхорто, бэр цаашаа, Хяагтын харгы шадар, хадын увэртэ, Хоньны-Него бууцанда суурижсан болно. Эгээл энэ сайхан нотагта 2007 оны сентябриин 12-до III - дугаар Бандида

Хамба лама Лубсан-Жимба Ахалдайн суварга арамнайлагдасан байн.

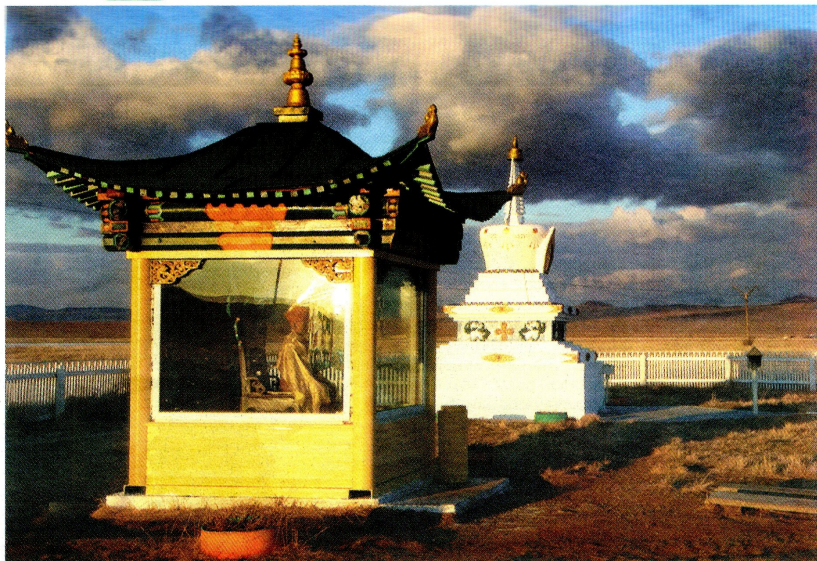
4 - дугаар Бандида Хамба лама Данзан-Дэмчиг Ешижамсуев

Басал Хоньны-Негод Буярады үшөө гурван Хамба - аха дүү Ешижамсуевтан түрсэн учарты. Тэдны түрүүчинхын - Данзан-Дэмчиг Ешижамсуев Ахалдаевы удаа дүрбэдүгээр Бандида Хамба ламаар 1797 ондо томилогдоод, 1809 он болотор энэ тушаал эзэлжэ суува. Энэ Хамба тухай үцөөн баримтанууд манай үе хүртэр хүржэ ерэнхэй. Тэрэ Ахалдаевы ача (аха дүүгын хувуун) гэжэ тоологдодог.

5 - дугаар Бандида Хамба лама Данзан-Гаваан Ешижамсуев

Гэнтэ таалал болсон Данзан-Дэмчиг Ешижамсуевы орондо тэрны дүү хувуун Данзан-Гаваан (Гавок) Ешижамсуев тавадугаар Бандида Хамба ламаар 1809 ондо томилогдоод, 25 жэлы туршад, 1834 он хүртэр Буярады Бурхан шажантаны ударидаж явсан болно. Ахынгаа 1797 ондо Сэлэнгын хойто бэеын таван дацангууды Хамба лама болхоты зэргэ Данзан-Гаваан Ешижамсуев эдэ дацангууды ахалагча соржоор, 1901 ондо эдэл таван дацангууды Хамбын уялж дүүргэгчээр томилогдосон намтарты. Харин 1809 ондо одоол бүхы буярад дацангууды ахамад Бандида Хамба ламаар томилогдов. Орос гүрэны дээдын засагаар баталагдасан тус томилолто засаг буялалдаата тэмцэлдэ Цонгоол дацаны Тамчын дацаны эсэслэн дылсэн учары гэршэлсэн болно. Энэл жэлээс Тамчын (Галуута-Нууры, Хул-Нууры) дацан Хамбын Хүрээны зэргэдэ гарсан учарты болно.

Данзан-Гаваан Хамбын зонхилхо уед Тамчын дацан Буярад цоогоо эгээл томо, сайхан олон дугануудты дацан гэжэ элирээ сэн. Жэшээн, энэ уед дээд тарниин Дэмчиги, Сандуйн дуганууд, бүхы дээрээ зургаан дуган босхоогдосон байн. 1811 ондо Данзан-Гаваан Ешижамсуев хүзүүндээ зүүдэг ехэ алтан медальаар чагнагдав,

РВАЛТЫ ХАМБА ЛАМАНАР

Цэнгужаб Баниев
(1922 - 1925)

**Сандэлэг (Галсан Чойроп)
Ванчиков**
(1860 - 1872)

Дампил Гомбоев
(1876 - 1896)

Данжа Мункожапов
(1925 - 1938)

удаань буряадууды дунда талха таряа ургуулха ажал дэлгэрүүлсэны түлөө шагналда хүртэвэ. Энэ Хамбын Байгалы үмэнхэ Бурхан шажантаны ударидаха үед дацангууд олоноор баригдаа гэжэ Д-Ж Ломбоцыренов Сэлэнгын буряадууды угы бэчэг цоо бэшнэ. Далайн хойн - Түнхэн, Алайры; далайн наада эрьедэ - Цээжын, Баргажаны; Сэлэнгэ шадар - Гэгээтын, Юрөөгы, Янгаажаны, Хүдэрын; Хоридо - Худанай, Эгэтын, Чисаанын, Хохюуртын, Ацагад-Чулуутайн, Цуулгын; Агада - Агын, Сүүгэлэй; хамнигадта - Хужартын, Тарбагатайн, Барисааны, хамниган хасагуудта - Олхоной, Зугаалайн. Галда хайлачасан Хориин Анаа дацаны модон цокчен дуганы орондо хирпицээр шэнэ цокчен босхоогдож 1813 ондо арамнайлагдаа сэн.

1830 ондо Данзан-Гаваан Хамбыг хубилгаан гэжэ тодоруулаад, Банчан Эрдэни Лубсан-Балдан Дамби-Нимын нэрээс Монголы соржо лама Жаргалан болон Үргөөгэй Даша габжа энээн тухай үнэмшэлгэ

өөртэнь барюулба. Харин Оросын монголчо эрдэмтэ Осип Ковалевский тэрны баса хувилгаан гэжэ тодоруулсан тухай 72 ехэ ламанары гар тавилгаар баталагдасан диплом болоод, Монголы Минжуул хутагтын бэлэг 1832 ондо Хяагтад Данзан-Гаваан Хамба гардуулжа үгсэн байгаа. Тэхэ үедөө: «Та манай аха дүү больжо, монгол хүны сэдхэл танай доцоо шэнгэнхэй», гэж хэлэбэ.

6-дугаар Бандида Хамба лама Чойбоон - Доржо Ешижамсуев

Данзан-Гаваан Ешижамсуевы 1834 ондо таалал болход, тэрны зээ (эгэчинь бага хувүүн) Чойбоон-Доржо Ешижамсуев Буряады зургаадугаар Бандида Хамба ламаар сонгогдов. Тэрэ нагацтыгаа ехэ адли байсан ем. Эгээ туруун 10 пүүд (160 кг) чэгнүүрээрээ. Харин нагацань 18 пүүд (288 кг) чэгнүүрты сэн. Тухэлөөрөөч, будуунээрээч иим адли байхадань, Данзан-Гаваан Хамбын хувүүн гэсэн хоб үгэ явдаг сэн гэж Ломбоцыреновы угы бэчэг цоо

хэлээты. Үнэн дээрээ тым бэшэ.

Чойбоон-Доржо Ешижамсуевты Хамбын сонголтод Цонгоол дацанаас болон Хориин дацангуудаас кандидатууд дэбжүүлэгдсэн байн. Гэвч, Ешижамсуевэнь илаж гараа.

Хубилгаан гэжэ тодорсон профессор О.М. Ковалевскийин баршалдаг Казаниин университетдэ сорхыгоо дүрвэн буряад хувүүд, тэдны дунда Доржо Банзаров 1836 ондо элдээгдэв. 1841-1842 онуудта Хорчид гэгээн (Галсан-Содбо дооромбо) Буряадаар ябжа, ехэ ехэ номууды тавьба. 1853 ондо 1-дүгээр Николай хаан «Лама санаартан тухай» шэнэ дүрим баталва. Энэ үе болтор Буряады Хамбанары Үргөөгы хутагта Богдо Гэгээн баталдаг гуримты байгаа. Харин шэнэ дүримөөр хариин ороноуды шажаны ехэ зиндаа зэргэтэнээс манай Бурхан шажантаны дулдыдах байдал болуулагдав. Тэгээд бусад талаараа «Лама санаартан тухай» шэнэ дүрим Буряады Бурхан шажантанда олон хаалта, хориулууды тавьсан байн. Жэшээнь, дацангууды штат

ламанары тоо эгсэ хороох ёсты болво. Мун баса али нэгэ дуганы хуучарсан хучалта шэнэлхэ гэвэл, губернатораас, заримдаа бэр Россиин МВД-гээс зүбшөөл авха хэрэгты сэн. Тэхэд Хамба лама тымэч холо бэшэ, 20-30 модны газарта байсан дацанда очхыгоо губернатораас зүбшөөл авдаг байгаа.

1855 ондо Доржо Банзаровы наса бархад, Чойбоон-Доржо Хамба худөөлэлгын ёслолы хүтэлхэ, уншалга бүтээгээ. 1859 ондо Чойбоон-Доржо Хамба Гэгээтын дацаны хуралда оролцохыгоо тэндэхэ ламанары урилгаар замда гараа. Юрөөгы дацанда тогтосон аад, гэнтэ таалал больчосон байн. Шарилынь Тамчынгаа дацанда залагдажа, тусгаар бэлсэгдсэн сүмэ цоо худөөлэгдэв.

(Үргэжэлын удаадты дугаарта)

Николай БАДМАРИНЧИНОВ,
Буряад Республикын соелы
габыата худэлмэрилэгчэ.

(Үргэлжлэл. Эхнийхний урдахи дугаартай)

Сэлэнгын аймагай хүндэтэ эрхэтэн Сабжаев Галсан Цыреновичай ДУРСАЛГАНУУДЬАА

Сэлэнгынмнай бэлитгэй эрхим хүбүүдэй нэгэн, Юрөө нутагһаа уг гарбалтай Г.Ц. Сабжаев мүнөөдэр амиды байгаа һаа, 98 наһан дээрээ ябаха нэн. Наһанайнгаа ехэнхи хубиие нутагайнгаа сониндо (газетэдэ) зорюулһан, олон тоото нонирхолтой статья, зураглалнуудые бэшэжэ, номууд болгожо гаргаһан энэ хүнэй бэшэһэн дурсалгануудынь буряад хэлэн дээрээ оршуулжа, бүгэдэнэй анхаралда дурдахаһаа һананаб.

Солбон Аюшеев,
СССР -эй, Россин журналистнуудай гэшүүн.

Комсомолын нэгэ суглаан дээрэ аймагай ВЛКСМ-эй секретарь Трофим Балтуев Сэлэнгын залуушуулы болон комсомолнууды оронойнгоо Оборонын фонддо оруулсан хубита тухай элидхэл хэсэн байна. Тэрэниие сэрэгэй албанда ошохоор татуулаа гэжэ дуулаад, суглаанда хабаадагшад фронтодо эрэлхэгээр алба хэхиень хүсөө сэмди.

Тиигсээр байтар суралы гүрэнэй шалгалта-экзамен бариха сагһые толожо ерэбэ. 10-ти класс эрхимээр дүүргэхэдм сургуулийн директор Илья Афанасьевич Осодоев дунда сургуули дүүргэсэн зууршалга – аттестат барюулаа сэн. Ехэ сайнаар сургуулиа гурбан сурагчад дүүргэжэ шадасан байгаа: Вера Самсоненко, Надежда Сагантаева, Галсан Сабжаев.

Суг сургуули дүүргэсэн үетэнэйнгөө саашанхи замынь харахдаа иимэ байна. Сергей Петрунов болон Бадма Бадмаев хоёр зүн зүгтэ японтоной дайнда хабаадалсаад, гүрэнэй шагналнуудта хүртэсэн. Дайнай сүүлдэ Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ Буряадай гүрэнэй багшанарай дээдэ сургуули дүүргээд, олон жэлдэ багшалан, сургуулин директорнуудээр ажалласан. Теэд олон жэлэй туршада ШРМ-2 сургуулийн директорээр ажалласан, «СССР-эй МВД-дэ эрхимээр алба хэсэнэй түлөө» гэсэн тусхай тэмдэгтэ, мүн бусадһы шагналнуудта хүртэсэн Сергей Прокосевич Петруновы тэмдэглэнгүй гарахань аргагүй байна.

Юмажап Дылыков БГПИ дүүргэсэнэйнгөө

удаа олон сургуулинуудай директорээр ажаллаа, КПСС-эй обкомой архивта хүдэлөө, түүхын эрдэмэй кандидадайд диссертаци хамгаалаад, Улаан-Удэдэ технологическа институтдэ багшалаа. Надежда Кондратюк гушан жэлэй туршада Ербановай нэрэмжэтэ хүдөө ажахын техникумдэ багшалаад, үшөө табан жэл хүгжэмэй училищидэ багшаланайнгаа удаа насанайнгаа амаралтада гарасан байна. Тэрэ хадаа "Буряадай республикын габыата багша" гэсэн хүндэтэ нэрэ зэргэтэй ем. Надежда Сагантаева болон Любовь Билюктева хоёр бүхы насаараа багшалаа. Намтай суг соросон үетэнөөс нэгэл хүн баруун зүгтэ дайнда наса барасан байна. Гансал нэгэ үетэмнай – Вера Самсоненко мүнөөһые болотор мэдэгдэдэггүй – хайшаа буужа ябачасань. Ехэнхины минии суг соросон нүхэдтэйгөө адляар, би, БГПИ-гэй түүхын факультет заочноор дүүргээш ханай, мэргэжэлээрэ ажаллагүй хүм.

Дунда сургуули дүүргэсэнэйнгөө сүүлдэ Карл Марксай нэрэмжэтэ түрэл Юрөөгэйнгөө колхоздо ажаллажа эхилээ сэм. Комсомолой секретаряар сунгагдаа бэлэйб. Эмээл мориёо унажа, үхэр малай гүртэнүүд, отогүүд дээрэ хүрэжэ, тэндэхи ажалшадтай, залуушуултай хөөрэлдөө ябуулдаг байгаабди, тиихэдэ фронтодо тусаламжа үзүүлхын талаар тусхай хуудасануудые бэлдэжэ, зонойнгоо дунда тараадаг байгаабди. Таряа хуряалгын үедэ полеводческо бригадын шэгнүүршэнээр ажаллаа сэм. Таряа

найдамтайгаар сэбэрлэжэ, гүрэндэ тушааха ехэ харюусалгатай хэрэг намда даалгадасан байгаа бушу.

1943 оной сентябрыда партиин гэшүүндэ кандидадаар абтаа сэм. Тиихэдэ партиин райкомой бюро намайе аймагай редакция харюусалгата секретаряар хүдэлхөөр эльгээжэ гэдхэ шиидээ бэлэй. Теэд шэнэ ажалда би ажахынгаа гүрэндэ таряагаа тушаасанай сүүлдэ хүдэлжэ эхилхэ байгааб. Тиимээс, октябрь сарада Новоселенгинск суури ерэжэ, аймагай газетын редакцияд нэн түрүүшынхээ ажаллажа эхилээ сэм. Газетын редактор Иван Васильевич Еранский намай харюусалгата секретариин тушаалда томилогдосоной захиралта гаргаа. Хүдэлжэ эхилсээр хахад сара болоод байхада, И.В. Еранский амаралтада гаража, саашадаа дайнай инвалид сэн хадаа насанайнгаа амаралтада гарасан байгаа.

Редакцияд саяхан ерэсэн би ехэ хүндэ байдалда орчобоб. Эндэ намда тусаламжа болон, тиихэдэ партиин райкомой пропагандын болон агитациин тасагые даагша

Бато Аюшеевич Гылыков ерэсэн ем. Тэрэниие саг зуура газетгэ гаргалгада тусалхын эльгээсэн байна. Түрүүшын долоон хоногто редакция байлсажа, намда ехэ тусалаа – сарын ажалайнгаа түсэб табибаб, хүнүүдтэ материал бэшэхэ захяануудые эльгээбэб. Теэд тэрэ үедэ редакция бэшэмэл материалнуудаар дуталдагшынгүй байгаал даа, бэшэгүүд орожол байдаг сэн. Б.А. Гылыковэй зуурчалгаар урдань редактор байсан Константин Касьянович Балдаевай үедэ барлагдасан газетэнүүдые шэнжэлэн харасан байгааб. Коммунист журналистикын дээдэ сургуули дүүргэсэн дүршэл ехэтэй хүнэй гаргасан газетэнүүдэй хуудасануудые ехэл сонирходжо уншадаг сэм, тэрэм намда ёсотой суралсалай ном шэнги болоод ябагша бэлэй.

Байсаар байтараа газетын хэрэг эрхилжэ эхилбэб. Ажалдамнай тиихэдэ нэгэл хүшэр асуудал гарадаг байгаа – юуб гэхэдэ, дээрээсээ үгтэсэн заабаряар, газетын дугаар бүхэндэ фронтодо юунэй боложо байсан тухай заатагүй мэдээсэл толилох ёсотой

байгаабди. Тиимэ мэдээсэл Эрхүү хотоос радиосхемээр үдэш тээшэ ердэг байгаа. Тэрэниие оройтожо абаад, машинка дээрэ печатлаад, сүнийн тэн болотор үшөө үрдидэггүй байгаад. Горкомхозой (коммунальн ажахын) электростанцийн ажалаа болоулхадань, үлэсэн газетгаа гар аргаар хэблэжэ гаргадаг сэмди. Теэд ганса хүн тэрэ типографиин хүндэ машина эрьюулхэ аргагүй байгаа, тиимээс, саг соонь үрдижэ тушаахын тулада үшөө нэгэ ажалшан заатагүй байдаг бэлэй. Хэдэ хүшэр хүндэ байбашье, газетгэ тушаагдагүй гэсэн ушар нэгэтэһые үзэгдөөгүй ем. Саашадаа манай ехэ гуйлтаар республикын полиграфиздат манай типографиде дизельна электро-түхээрлэгэ үгөө сэн. Тэрэнэй сүүлдэ типографи элшэ хүсөөр дуталдахаяа болое.

Зураг дээрэ: «Красная Селенга» («Улаан Сэлэнгэ»), «Селенга» («Сэлэнгэ») газетын редакторнуудаар хүдэлсэн Н.Д. Намсараев, Г.Ц. Сабжаев, В.М. Черных.

(Үргэлжэлын
хожим гараха).

ЖАРГАЛАНТЫН НУРГУУЛИЙН ТҮҮХЭНЭЭ

Жаргалантын Барас Халзановай нэрэмжэтэ нургуули һонин баян түүхэтэй. 1897 ондо манай нютагай суута хүн - Гомбо Бадмажапов (Гомбо нойон) Жаргалантадаа Оронгын хушуунай захиргаанай байгуулһан юм. Земскэ конторо, сагдаанарай участок, пристав, почто, ветеринарна ба газар хубаалгын албан, пайшигуудай кооперативна эд бараа худалдаанай гэр гэж юм гү, эмшлгын газар, харин тиихэдэ уезднэ - прихөдэй училищи ба Загастайн дасан хоёрые өөрингөө мунгөөр баригһан байна. Энэ училищидэ Жаргалантын, Оронгын, Янгаажинай, Хурамшын, Харгаанаагай, нүтэйн, Загастайн үсбүүд, залуушуул хурагша нэн. Тэрэ сагта энэ училищи манай Буряад улсаяй олон суута хүнүүд дүүргэжэ гараһан байна: Гомбоин Лубсан - Гарма ба Бальжа Бамбаев - Ленинградай университетэй профессорнууд; Амголонов Даши Доржиевич - Буряад гүрэнэй багшанарай профессор; Дамба Дашнимаев - буряад литературын эхи табигшадтай нэгэн, мэдээжэ уран зохёолшон; Намжил Балдано - буряад арадай уран зохёолшон; Лубсан Доржиев - арадай уран зураачан-угалзашан; Цыден Цыроев, Даши-Цырен Чимитов, Иши Будаев - НКВД-гэй хүтэлбэрилэгшэд, г.м.

1928 ондо манай нютагта "Бисхал" коммуна тогтожо, шэнэ нургуули баригдахадан, уран зохёолшод Намжил Балдано, Шираб Нимбуев гэгшэд 1930 он болосор хүдэлһэн байна.

1938 ондо шэнэ центэртэ жаргалантисид нүүжэ эрхэн байна. Хуушан центэрһээ 80 морёор гурба дасин модо зөөжэ асараад, богонихон болзор соо Жаргалантын дорюун дархашуул нургуули барижа дүүргэ. Энэ нургуулида олон жэл соо эдбхитэйгээр бэрхэ, бэлиг шадбартай хүдэлһэн багшанарые нэрлэбэл гэхэдэ: Санжима Лобановна Балданова, Дугарма Батацыреновна Бадмацыреновна, Цыбик-Ханда Цыбикжаповна Будажапова,

Ийжид Батуевна Бадмаева, Цырен Санжановна, Татьяна Ивановна Парфоменко, Раиса Степановна, г.м.

1961 ондо найман жэлэй нургуули болоо. нургуулийн захиралнуудаар хүдэлһэн байнаб гэхэдэ: 1960-1963 онуудта Балданов Тогтохо Чагдурович, 1963-1966 онуудаар - Атутов Абрам Сергеевич. Олон залуушуул ерэхэ түрүүшынгээ багша ажалайнгаа зам нээгээ, тэрэнэй тоодо: Калинина Т.В., Кузьмина З.А., Цыретарова Н.Б., Сабуева В.Ж., Эрдэниева (Баниева) М.Г., Имыкшенова Е.И., Дальбинова Н.Г., Ленхобоева Е.Д., Санжанов И.Ц. Эдэ шанга шадмар багшанарай хүтэлбэри дор манай нютагай үсбүүд номдоо бэрхээр хуража, дорюун хүнүүд боложо, нютагаа, айл аймагаа, Буряад ороноо суурхуулһан хүнүүд: Юрий Ешиевич Будаев - оршуулагша, хэблэгшэ; Барас Халзанов - кино найруулагша, сценари бэшэгшэ, буряадай мэдээжэ поэт.

1965 ондо нургуулийн захирал Атутов Абрам Сергеевичэй хүтэлбэри дор томо шэнэ нургуулийн байшан баригдажа, дунда нургуули нээгдээ нэн. Энэ дунда нургуулиие түрүүн дүүргэгшэд: бултадаан совхоздоо үлэхэмнай гэжэ шиидээд, аймагайнгаа бэшэ энэ жэлдэ нургуули дүүргэгшэдтэ баһал тиигэжэ хандаһан байна.

Жаргалантын нургуулида хүдэлһэн багшанарай аша туһань тоолошогүй эхэ, хэжэ ябаһан ажалань хээздээш мүнхэ, хүн алтан дэлхэй дээрэ мүнхэ бэшэ, хэншье, хээздээшье мартагдахагүй, дурдабал: Гур-Доржи Сулдумович ба Дулма Раднаевна Шараповтан, Бадмажапова Нелли

Фоминична, Бадмажапова Елизавета Манидириевна, Бадмажапова Елизавета Цыремпиловна, Очирова Бутыд Намсараевна, Будаева Октябрина Шульцыновна, Бадмацыренова Зоя Ухиновна, Балаганова Галина Цыренжаповна, Найданова Цырен Даши-Нимаевна, Геннадий Ринчинович ба Нина Цыреновна Очировтан, Анатолий Жапович ба Мария Гунгаевна Баниевтан, Надежда Гомбоевна, Альбина Гомбоевна Дальбиновтан, Серафима Яковлевна Бадмаева, Ханда Раднаевна Аюшеева, Вера Пурбуевна Дугарова, Прасковья Ильинична Тумурова, Данжаева Роза Дашиевна, Зинаида Дашацыреновна Нимаева, Аюшеева Цындыма Цыжипова.

Мүнөө наһанайнгаа амаралтадаа гаранхайшые наа, бидэндээ наана зобон, шадаха зэргээрээ туһалжа байдаг, хани халуунаар наана ябагша багшанарта ута наһа, удаан жаргал, эбшэ хабша хүрэнгүй, зол жаргалтай ябахыетнай үнэн эрхэнһөө хүсэнэбди, таанартаа: Е.Б.Борисова, Е.Г.Цыденова, С.Ц.Ломбоев, Д.М.Афанасьева, Д.Н.Галсанова, В.Г.Очирапова, М.Ж.Найданов, А.И.Найданова, Н.Н.Данзанова, А.Н.Бадмаева, Н.Д.Борхонова, В.Д.Шарапова.

Мүнөө үсбүүднэй үсөөн боложо, нургуулимнай юрэнхы болонхой. Аюшиева Ирина Викторовна нүүлшын жэлнуудтэ захиралаар хүдэлнэ. Үсбүүдтээ дуратайгаар хандажа, уржага ябаһан улаан бургаһануудаа эрхим хүнүүд боложо, энэ орёо сагай байдалда төөрингүй, бээз оложо, хүн зондоо туһатай, зүб харгыгаа шэлэжэ абахыень туһалжа, заажа үгэхэ гэшэ багшанарай нангин уялга болоно.

Буряад хэлээ шудалжа, бүри дээшэн дэмжэжэ ябахэ ёһотойбди. А.Ю.Халзанова, буряад хэлэ бэшэгэй багша, түрэл буряад хэлэнэй түүхэ, баялигыё найн мэдэхэ, дуртай байһандаа, шабинартаа уран үгын баялигыё, угайнгаа ёһо заншалнуудые дамжуулха, ойлгуулха гэжэ тэн эхэ оролдолго гаргадаг.Үсбүүднэй жэлһээ жэлдэ буряад хэлэнэй найндэрнүүдтэ, олимпиаднуудта, турнирнүүдтэ эхэ амжалтануудые туйладаг. 2014 онһоо манай нургуулийн хурагшад Ивалгын дасанда үнгэрэгдэдэг «Эхэ хэлэн - манай баялиг» гэхэн тэмсэлдэ эдбхитэйгээр хабаадажа, оло дасинаа түрүүшын хууринуудые эзэлһэн байна.

Түрэл хэлээ, түрэнэн нютагаа мартангүй, нэрыень дээрэ үргэжэ, угсаата соёлоо, ёһо заншалаа эдбхитэйгээр нэргээлсэн, арадайнгаа хүгжэлтын замда манай шабинар, үсбүүд, залуу үетэн өөрингөө хубитаяа оруулхал байха гэжэ найданабди.

Буряад ороноо холо ойгуур суурхуулһан бэлигтэй кино найруулагша, сценари бэшэгшэ, мэдээжэ поэт, «Зов» гэхэн киностудии байгуулһан Барас Цыретарович Халзанов 1938 оной сентябриин нэгэндэ, жабхаланта Жаргаланта нютагта түрөө, СССР-эй уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, Буряадай искусствын габьяата ажал ябуулагша, Буряадай гүрэнэй шангай лауреат Барас Цыретарович Халзановай нэрэ Жаргалантын дунда нургуулида олгогдонхой. Жэл бүри, сентябриин нэгэндэ, нургуулимнай хурагшад тэрэнэй шүлэгүүдын уншадаг заншалтай.

Шэнэ хурагсалал жэлээр Сэлэнгэ аймагайнгаа бүхы багшанарые, хурагшадые амаршалаад, үшөө эхэ амжалтануудые туйлахыетнай хүсэнэбди!

Жаргалма Данзанова, номой санай ажалшан, Жаргаланта нютаг.

Бадмацыренова Зоя Ухиновна. 1975 он.

Баниев Анатолий Жапович. Хэшээлэй үедэ.

Жаргалантын нургуулийн түүхэнээ

Эхэ хэлэн - манай баялиг

ХИИ БАНДИДА ХАМБА ЛАМА ЭТИГЭЛЭЙ ДАШИ-ДОРЖЫН НАНГИН ДУРАСХААЛДА...

Нина Ленхобоева-Артугаева

1. Уужамхан Бурядаймни
дэбисхэрэй гүн соо
Уулзажа танилсаһан хоёрой инаг
дуранһаа
Урсахан гэрэй үрхөөр үүр сайхын
үедэ
Ууган шэдитэй хүбүүн түрөөл даа...
2. Нэгэ мянга найман зуун табин
хоёр ондо
Сагаан Нуурай зүүн урда бээдэ
оршоһон
Нарата Улзы Добо гэжэ нарһан
тужада
Сагаан ханаатай, арад зондоо
туһатай хүбүүн түрөөл даа...
3. Хоёр хүбүүтэй, нэгэ басагатай
Мантагарай Этигэлэйдэ
Гунан дэлхэйн дулаахан альган
дээрэнь
Хутагта һайн ябадалай юрөөл үрээн,
Гурбадахи хүбүүнийнь Даши- Доржо
гэжэ тодорол даа...
4. Шатама улаан наран алтан
элшээс сасан,
Үглөөнэй шүүдэр наһанайнь хуби
заяае сүршөөл даа...
Шаргал харын нангин таабариине
бээдэ шэнгээн,
Үндэр тэнгэрийн үршөөл даган
мүндэлөөл даа...
5. Элдинхэн дэлхэйн энгэр дээрэ
үншэрөөшье наа,
Нигүүлсхы сэдхэлтэй түрэнэн
Даши- Доржомнай
Ногоорон намаарһан Ошор Булагай
талада
Эрхэтэ хүрэг хони малые бэлшээн
адуулба даа...
6. Хуби заяанайнгаа зориг мүхөөе,
хурса ухаае алдаагүй
Даши- Доржо хүбүүмнай Анаагай
дасанда
Хорин жэлэй туршада Буддын
шажанай номнолые
Далай мэтээр оюун бэлигээрээ
арюудхаал даа...
7. Буряадайнгаа Анаагай, Тамшын,
Сүүгэлэй дасангуудта
8. Янгаажанай дасанай Шэрээтэ
ламаар һунгагдажа,
Яһала бэрхээр санаартанай түлөө
оролдон,
Олондо таатай Диваажан, Чойро
дугангууд баригдажа,
Оросой Хаанай шагнал-орден
медальнуудта хүртэбэ...
9. ХИИ Пандито Хамба ламын
тушаалай үршөөлөөр
Гэр бүлэ Романовтанай 300 жэлэй
ойн баярта уригдажа,
Буряад сайхан Ороноо шадамараар
түлөөлжэ,
Бүгэдэ зоной амгалан һуухые
уншалга уншаба...
10. Эрхим дээдэ буянта хэрэгээрээ
шалгаран,
Эгээлэй сагай шэнжые ламанартааа
сугтаа
Хамаг олон арадай бэеын энхэ
элүүрые
Хүсэл бодолойноо жэгүүртэ элшээр
арюудхан эмнэбэ...
11. Император Николай II алтан мүнхэ
зарлигаар
Нангин Станислав, Аннагэгшэдэй
нэрэмжэтэ орденээр
урмашуулагдан,
Нарата түбиин жаргалда
сэдхэлээрээ зальбаржа,
Ирагуу шэдитэ тарняар адислан
байба...
12. Далан табанай үндэр наһанайгаа
эсэстэ
Дунгяарма Хүхэ Зүрхэн гэнэн талын
дунда
Арюун эрдэни бээе мүнгэн
аршаанаар сүршэн,
Ажабайдалай мүнхэ наһаар өөрыгөө
тарнидаба...
13. Шүнэһэтэ Баабай, Баян Тугад,
Баян Улаамнай
Халюурма талын эзэд хэтын хэтэдэ
Хүсэн түгэс одо мүшэдэй соёроон
Шэдитэ шэнэ сагай хүгжэмөөр
дамжуулба...
14. Эртэ урда сагайнгаа элинсэг
түүхые мартаагүй,
Эрын гурбан нааданай оншые
алдаагүй арадни,
Этигэлэй Пандито Хамба Даши-
Доржо ламбагайнгаа

Энхэ ирагуу үрээлээр түүрэн
ажануухамнай болтогой!

15. Талын буряадай омог байһан,
Табан хушуу малаа магтаһан,
Түүхын сагай эрьсые мүнхэрүүлэн
Түүрээжэ байһан манай
Хамба лама Дамба Аюшеевта
Оло дахин доро дохинобди!

Ум маани бадмай хум!
Ум маани бадмай хум!
Ум маани бадмай хум!

СҮТЭЙ НЮТАГАЙ ГИМН

Үг. Д.Баторовагай
Хүг. Д.Дымбрыловай

Сэлэнгэ мүнхэйнгөө эрьедэ
Сэнхир хаданууд ханатай
Сэлмэг арюун агаартай
Сэсэг набишаар халбарһан
Сүтэй нютагнай сэнтэй.

Сүүн сэржэм дээжэтэй
Сарюун үнэр байдалтай
Сэсэн мэргэн ухаатай
Сэхэ урагшаа харасатай
Сүтэй нютагнай сэнтэй.

Сэбэрхэн үринэр олонтой
Сээжэ дотороо уужам
Сагаан бодол ханаатай
Буурал баабай хаюухатай
Сүтэй нютагнай сэнтэй.

НЮТАГЫМ ШЭНЖЭ ЭНГЕЛЬСИНА ГАРМАЕВА

Хавары дулаахан үе ерхэд,
Хүхы шувууны донгодож эхилхэд,
Хүхэбтер сахилдагы задарха үед
Хүн бүхэны зүрхэ сэдхэлы
Халуун дуранаас согтож эхилхэд
Үүры нараны туяа гэрэлдэ
Үзэсхэлэн сайхан болодог
Шанаа нютагам!
Зүүн тээшээ шэртэн хархадам,
Зүлгэ ногооты, зулгы осты
Загасаар баян, Заяача нуурам
Зүүдэн мэтэ унаартан байдаг.
Урагшаа хараад, эрьен даллахадам

Уула хадым үргэн таладам
Улаалзай сээсэгүүд урматы
Гоёор урилдан салвараг.
Баруун тээшээ багсаалан
зогсоходом
Бурин хааным хормойгоор
Баглаа сээсэгээр бүрхөөгдэсэн
Баян Сүгтэйм нэмжыдэг.
Хойто зүгым хоймрто
Холын бодол түрүүлсэн
Хангай Химным хаданууд
Халюуран байдаг наранаас.

«НЮТАГНИ - ЭЖЫМНИ»

Ногоон Дара Эхын тарняар сүршөөд,
Насным харгы тэгшэлжэ,
Найман Намсарайн буян хэшэг
Номин тэндэрээс буулгадаг.
Нярай намайгаа мүнөө болтор
Улгы соогоо энхэрэн бүүвэйдэг,
Нарты эрдэнийн алтан дайда
Нютагам, нютагам, эжыминь.
Цагаан Дара Эхын орто насаар
Цагым байдалы арамнайлаад,
Цагаан сайхан сэдхэл бодол
Сасаруулан байдаг минии урда.
Халуун эльгэн ава эжым нютаг,
Хаанач явахдам хараад
Сама сахюусны сэржэм дээжээр
Харгыгым арюудхан зальвардаг.
Манжушри бурхамнай мандал дээр
Магтаал үрээл, зориг тавьжа,
Мүнхэ тэнгэрийн долоон үвгэды
Алтан одыг зүүлгэдэг!

Захирал-юрэнхы эрхилэгшын
уялга дүүргэһэ Н.Б. Цыбикова
Сэлэнгын эрхилэгчэ Б.С.Жанцанова

Типографиин хаяг: 670000,
Улаан-Үдэ хот, Борсоевой гудамжа, 13
Түсбөөр хэблэлдэ тушагдаха саг:
3.08.2020 он, 15.00; бодото дээрээ:
3.08.2020 он, 15.00;

1721-дэхи дугаартай захил.
Хэлэг - 999.
e-mail: bairma.zhantsanova@yandex.ru
Тел.: 89024550332

